

JANCSÓ KATALIN

Magyarok Habsburg Miksa, Mexikó császáranak szolgálatában

KÜLFÖLDI CSAPATOK MEXIKÓBAN A II. CSÁSZÁRSÁG IDEJÉN

1861-ben, nem sokkal a Franciaország és Mexikó között kirobbant konfliktust követően (Benito Juárez¹ kormánya felfüggesztette külföldi adósságai fizetését), III. Napóleon, a mexikói monarchisták befolyására, Habsburg Miksát javasolta Mexikó új császáranak. 1863 őszén egy mexikói delegáció már hivatalosan is felajánlotta Miksának a trónt a Miramare-kastélyban. Miksa szívesen fogadta a koronát, azonban egy kikötése volt: csak abban az esetben vállalja a feladatot, amennyiben a mexikói nép is megszavazza ezt². 1864. április 10-én Miksát mexikói császárrá koronázták és ugyanazon a napon aláírták a miramare-i egyezményt, melynek három titkos, kiegészítő pontja volt. A második kiegészítő pont szerint a francia csapatok létszámát évről évre csökkenteni fogják (1865-ben 28 000, 1866-ban 25 000, míg 1867-ben 20 000 volt a tervezett létszám)³.

Miksa azt szerette volna elérni, ha más külföldi csapatok is a segítségére lettek volna Mexikóban, ezért felesége, Sarolta apját, I. Lipót belga királyt kérte arra, hogy állítson fel felesége számára egy testőrséget. 1864 novembere és 1865 februárja között négy, 600 fős osztagnak kellett volna útnak indulnia, azonban végül csak 1545-en érkeztek meg, a testőrség tagjainak fele ráadásul nem hivatásos katona volt⁴. Ellentétben a belga hadtesttel, mely a francia csapatok alá tartozott, Miksa Ferenc Józsefhez intézett kérésére, 1864 októberében megalakult a franciáktól független, Osztrák–Magyar Önkéntes Császári Hadtest. Az Osztrák–Magyar légió tábornoka Franz-Graf Thun-Hohenstein gróf volt. A toborzás helyszíne Ljubljana volt. 1864. november 19-e és 1865 márciusa között 6812 ember indult el öt hajón Veracruz kikötője felé⁵. A csapatok tisztjeinek Miksa eredeti, ausztriai

¹ 1858-tól Mexikó liberális, zapoték származású elnöke.

² Jancsó, Katalin: „El indigenismo de Maximiliano en México (1864–1867)”, *Acta Hispanica*, Tomus XIV, Szeged, 2009, 9.

³ *Enciclopedia Parlamentaria de México*, Instituto de Investigaciones Legislativas de la Cámara de Diputados, LVI Legislatura, México, 1. kiadás, 1997. Serie III. Documentos. Volumen I. Leyes y documentos constitutivos de la Nación mexicana. II. kötet, 987.

⁴ O’Doherty Madrazo, Laura: „La guardia de la emperatriz Carlota. Su trágica aventura en México, 1864–1867”, *Estudios de Historia Moderna y Contemporánea de México*, 28. szám, július-december, 2004, 37–41.

⁵ *Österreichisches Freiwilligenkorps in Mexiko*, http://de.wikipedia.org/wiki/%C3%96sterreichisches_Freiwilligenkorps_in_Mexiko.

rangjuknál eggyel magasabb fokozatot ígért, illetve igen bőkezű fizetéseket (a francia kőcsönöknöknek köszönhetően)⁶.

Habár a légió eredeti funkciója a császári pár védelme volt, a csapatok aktívan részt vettek a köztársaságiak és császárságpártiak közötti harcokban. Az osztrák önkéntesek részvételéről így számolt be a Leipziger Illustrirte Zeitung 1867 májusában:

„...minden olyan veszélyes színtéren, ahol megbízható haderőre volt szükség, az osztrák önkénteseket vetették be, akik oroszánok módjára harcoltak... A hazai tábornokok azonban azt vetették szemükre, hogy helyismeret és a helyi harcmodor ismeretének hiányában, olykor nem jártak el kellő óvatossággal, amelynek következtében sokszor kelep-cébe estek, melyből csak sok áldozat árán tudtak kiszabadulni”⁷. A kezdeti sikerek ellenére (55 csatából 1865-ben csak 9 vereséget szenvedtek a császári csapatok), az 1866-os év már számos köztársasági sikert hozott, mely a francia csapatok kivonásának megindításával is összefüggésben volt. 1866 decemberében Miksa rendeletben oszlatta fel a belga és osztrák-magyar hadtestet. 3428 osztrák önkéntes döntött úgy, hogy hazatér, míg 1011-en Mexikóban maradtak és csatlakoztak a mexikói császári seregekhez⁸.

Magyarok az Osztrák-Magyar Önkéntes Császári Hadtestben

Az osztrák–magyar légióban 1047 magyar szolgált, közöttük 159 tiszt és 366 huszár volt. A csapatokban több magyar orvos (Hamvay Ede, Magyar Simon, Miskey Alajos, Paulay István, Szenger Ede)⁹, és egy magyar szakács is volt (Tüdős József), akit emlékirataiban Miksa magántitkára, José Luis Blasio is megemlíti¹⁰. Sok önkéntes küldött haza levelet és beszámolókat, melyeket a korabeli újságok tettek közzé. Azonban e levelek tartalma kétséges volt (a leírások sokszor idilliek), ugyanis tilos volt a katonai működésről információt küldeni. Legtöbbször csak hónapokkal később érkeztek Európába valós hírek az eseményekről. Rendelkezésünkre állnak mindazonáltal olyan naplók és emlékiratok, amelyek kutatási forrásként szolgálhatnak. A magyar részvételt illetően, többek között, az alábbiakat tartottuk hasznosnak megvizsgálni:

- *Carl Khevenhüller gróf naplója* (Miksával Mexikóban¹¹)
- *Pawlowsky Ede naplója* (Miksa császár szerencsétlen mexikói expedíciójának leírása¹²)

⁶ Hamann, Brigitte: *Con Maximiliano en México. Del Diario del príncipe Carl Khevenhüller 1864–1867*, Fondo de Cultura Económica, México, 1992, 65.

⁷ Uo., 74–75. A spanyol nyelvű források fordításait a cikk szerzője végezte.

⁸ *Österreichisches Freiwilligenkorps in Mexiko*, http://de.wikipedia.org/wiki/%C3%96sterreichisches_Freiwilligenkorps_in_Mexiko.

⁹ Torbágyi, Péter: *Magyarok Latin-Amerikában*, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest, 2004, 258.

¹⁰ Blasio, José Luis: *Maximiliano íntimo. El emperador Maximiliano y su corte*, UNAM, México, 1996 (1. kiad. 1905), 133.

¹¹ Hamann, Brigitte: *id. mű.*

¹² Pawlowszky, Ede: *Miksa császár mexikói szerencsétlen expedíciója leírásának 2. kiadása*, Budapest, 1894. (első kiad.: 1882).

- Dr. Szenger (más forrásokban Szender) Ede visszaemlékező újságcikke (Miksa császár halála¹³)
- önkéntesek, mint pl. Lukáts Gyula naplója¹⁴

A négy szerzőtől, különböző beosztásuknak is köszönhetően, más-más szemszögből, változatos leírásokat kapunk. Talán Khevenhüller gróf naplója a leghasznosabb számunkra, mivel ő lett a „vörös huszárok” ezredese.

Az osztrák–magyar seregekben számos nemzetiség képviseltette magát, mely természetesen megnehezítette a kommunikációt. Az egyetlen nemzeti regiment, mely szinte teljes mértékben magyarokból állt, a Khevenhüller által vezetett volt¹⁵. A gróftól így jellemezte Miksa titkára, José Luis Blasio: „Khevenhüller gróf szép szál, 25 éves ifjú volt, nemrég érkezett az országba és megérkezésétől fogva eleganciájával, kiválóságával, férfiaságával hívta fel magára a figyelmet. Rövid időn belül számos románc, párbaj és más zajos esemény főhőse lett, mely tükrözte kalandra vágyó lelkét. Khevenhüller hercegének elsőszülött fia, régi magyar és igen gazdag nemesi család sarja, aki úgy szórta a pénzt, ahogy azt az öreg kontinens öreg arisztokratái a XVIII. század során hanyagul tették...”¹⁶.

A Khevenhüllerek Frankországból származtak, azonban a XI. században Karintiában telepedtek le¹⁷. Nagy birtokaik voltak Magyarországon, Khevenhüller nagymamája maga is Zichy volt¹⁸. Khevenhüllernek több oka is volt a mexikói kalandra, melyek közül a legnyomósabbnak pénzügyi háttere tűnt: hatalmas adósságai voltak, melyeket otthoni fizetéséből nem tudott törleszteni. Így végül 1864. november 19-én, az első osztrák önkéntes hajóval elindult Mexikó felé, és még ugyanezen év decemberében partra szállt Veracruzban. Ugyancsak a hajón utazott unokabátya, gróf Széchényi Teodor¹⁹. A hadtestek megalakulása igen lassan zajlott, a szakaszos érkezések, illetve fegyverek és lovak hiánya miatt. Az alábbiakban Khevenhüller csapatainak megalakulásáról olvashatunk:

„A hadtest fele február végére alakult meg. Hatvan huszár tartozott alám, akik majdan az 5. lovasszázadot alkották. A többieket a következő hajóval vártuk. A kaszárnyánk egy ágyúgolyóktól átluggatott falú kolostor volt, mely hajdanán gyönyörű lehetett: árkádok a három belső udvarban, kiszáradt vizű szökőkutak, narancsfák és más fák, kövezett lépcsők. Az árkádok alatt az addig rendelkezésünkre bocsátott lovakat tartottuk.

¹³ Dr. Szenger, Ede: „La muerte del emperador Maximiliano” (Miksa császár halála), *Magyarország és a Nagyvilág*, 1876. június 18, <http://www.cmmayo.com/maximilian-la-muerte-del-emperador.html>.

¹⁴ Lukáts Gyula eddig még kiadatlan naplója a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumának Újkori Adattárában található. További információkat lásd: Perényi, Roland: *Egy önkéntes naplója Miksa császár mexikói kalandjáról*, http://socialhistories.blog.hu/2008/11/29/egy_onkentess_naplója_miksa_csaszar_mexikói_kalandjarol.

¹⁵ Hamann, Brigitte: *id. mű*, 68.

¹⁶ Blasio, José Luis: *id. mű*, 129.

¹⁷ <http://www.kislexikon.hu/khevenhuller.html>.

¹⁸ A nagymama Zichi és Vásonykői gróf Christine Zichy volt (Bécs, 1792. 04. 30 – Penzing, 1830. 07. 20.), <http://www.angelfire.com/realm/gotha/gotha/khevenhuller.html>.

¹⁹ Hamann, Brigitte: *id. mű*, 108.

A csapatom, a többi lovas huszárszázadhoz hasonlóan, szinte csak magyarokból állt, kivételt talán néhány szlovák és bohémiai képezett. Mind fiatal, 25–30 év körüli, edzett, erős férfi, sűrű szakállal. Az egyenruhájuk a most bevezetett honvéd huszár egyenruha volt. Nagy, kerek, sastollal díszített nemezkalapjaink voltak, vörös, szűk nadrágunk, kék ing, atilla a vállunkra, mely zöld posztóból, fehér zsinórral készült (a tiszteknek ezüstzsinórral), és egy sötétbarna kabát, csuklyával. A fegyverek: osztrák szablya, táras pisztoly, szakaszonként négy ember lovassági karabéllyal, mely igen kevésnek bizonyult... A tisztjeim sorban: von Bubasizy, lovassági másodkapitány, von Kavetzky, első/fő hadnagy, Farkas első hadnagy, Tyboldt hadnagy és báró Kulmer hadnagy.

Február 28-án Orizabába mentem Czeke és Aue lovaskapitányokkal, hogy összeszedjük századom másik felét... Akkoriban egy kis, sárgás-deres lovam volt, alig 14 és fél-ökölnyi, melyet a Pueblába számomra küldött szállítmányból választottam ki, és aki nem is hagyott el engem egész mexikói tartózkodásom alatt. Igazán kitartó, nagyon jó kis jószág volt és Kakasnak hívták.”²⁰

Khevenhüller később így folytatta hadteste mindennapjainak leírását: „Mindennapi elfoglaltságaink részét képezi a szolgálat, a lovak betanítása, az öszvérek kiképzése, melyekből századonként hússzal rendelkezünk. Először mindig lasszóval kell befognunk őket, melyet sok huszár a pusztán tanult meg, ahol ez szokványos dolog. Mi, tiszték szintén ügyesen gyakoroljuk lóról ezt a mutatványt”²¹.

A gróf szolgálja is magyar volt, leírása szerint Vazyának hívták. Három kadétja közül kettő magyar, Zichy Zsiga és Variassy (Varjassy). A csapatok számos nehézséggel néztek szembe, melyek közül kiemelkedik a nyelv és a helyi földrajzi viszonyok ismeretének hiánya, a klíma, a különböző betegségek, a franciákkal való rivalizálás, a pénzhiány, a megérkezés utáni kiábrándultság, illetve hogy igen nehéz körülmények között kellett hatalmas távolságokat megtenniük és biztosítaniuk a csapatok haladási útvonalát²².

Khevenhüller részletesen számol be a csapatok akcióiról, illetve más történésekről. Így ír például egy pueblai látogatásról 1866 februárjában: „Nagyon szép fogadtatásban részesültünk. Zenével fogadtak és a helyőrség minden szabad tisztje várt minket. A Rákóczi indulót játszották, melyet a huszárok éljenzései kísérték. ... Éjjel nagy vigadalom volt, vége-hossza nem volt a koccintásoknak”²³. Khevenhüller egy másik megjegyzésében Porfirio Díaz²⁴ a pueblai börtönből való kiszabadulásáról is ír, melyet feltételezések szerint egy Csizmadia nevű magyarnak köszönhetett.

Az egyik csata, melyben az osztrák-magyar csapatok is részt vettek, a tehucáni volt. Khevenhüller, szokásához híven, csodálattal ír a magyar huszárok hősiességéről: „Megadtam a jelet a századnak az indulásra, és csendben ügettünk az ellenség felé... Egyszer csak Lenkey huszár az előhadból azt jelezte, hogy az ellenség elfoglalta a szurdok másik oldalát... Ebben a pillanatban Dolczel másodszázadosom torkaszakadtából kiáltott: Vissza!, a huszárok pedig, megrémülve a félelmetes kiáltástól, elkezdtek lassítani. Menthetetlenül elvesztünk volna, ha még egy pillanattig habozunk. Ekkor Zichy Zsiga így kiál-

²⁰ Uo., 119–121.

²¹ Uo., 128.

²² Uo., 73–74.

²³ Uo., 161.

²⁴ Benito Juárez tábornoka, Mexikó későbbi elnöke 1877–1911 között.

tott magyarul: „Ne hagyják cserben a kapitányukat! Ne hagyják a kapitányukat!” És egy „Éljen a császár!” kiáltással a bátor huszárok követtek engem... Egyszer csak egy árnyék jelent meg az oldalamon, és a drága kürtösöm, Nagy, egy kis lélegzetvételhez engedett jutni... Elkezdődött az öldöklés, a huszárok nem kegyelmeztek senkinek... A hadtest vezetése harminc érdemrendet osztott ki. Az arany érdemrendet Zichy, és Nagy kürtös kapta. Variassy hadnagyi rangba lépett”²⁵. A továbbiakban számos alkalommal arról ír, hogyan mentették meg életét bátor huszárai a harcokban, illetve szól elestükről is.

Az osztrák-magyar légió feloszlátása után Miksa arra kérte Khevenhüllert, hogy állítson össze egy regimentet az országban maradt önkéntes huszárokból. Khevenhüller úgy gondolta, egy napon huszáraival megmenthetik majd a császár életét. A feladatot az alábbi javaslatokkal fogadta el:

- I. „A huszár regiment, azaz »Hussaren del Emperador« közvetlenül Ófensége parancsnoksága alá tartozik.
- II. A legmagasabb rangú császári tisztt, Khevenhüller feladata a regiment felállítása.
- III. A kapitánynak őrnagyi rangig van kinevezési joga.
- IV. Minden tisztt, vagy kadét, a hadtestből való kilépés után, eggyel magasabb fokozatba kerül.
- V. A fizetések az osztrák hadtestben megszokottal azonosak.
- VI. A kapitány jogosult toborzásra a korábbi osztrák hadtesten belül.
- VII. Az osztrák hadtest minden parancsnokának, lehetőségei szerint, segítenie kell a kapitányt.
- VIII. A kapitánynak átadásra kerül minden fegyver, ló és egyéb háborús ellátmány.
- IX. A kapitányt megilleti a »kard alkalmazásának a joga« (ius gladii).
- X. A kapitány 12 000 pesót kap a regiment felállítására”²⁶

A gróf végül mindössze 2 000 pesót kapott, kölcsönt kellett felvennie és saját pénzéből kifizetnie a katonákat. Sikertült összegyűjtenie szinte mindenkit korábbi századából, közöttük volt Variassy, Almássy, Kalmucky és Zichy Zsiga gróf is. Miksa személyesen is meglátogatta őket, melyről Khevenhüller így számolt be: „A harmadik napon a császár eljött megtekinteni a hadtestünket. Ahogy látta maga előtt hurrá és éljen kiáltások között, galoppban elhaladni a bátor huszárokat, és ahogy lelkesen suhogtatták szablyáikat, a császár csillogó szemekkel fordult oda hozzám, felém nyújtotta a kezét és így szólt: Nagyon nagy örömet okozott. Messze felülmúlta elvárásaimat. Sosem fogom ezt elfelejteni”²⁷. A császár a következőképpen szólt a huszárokhoz: „Barátaim, számolok veletek, kapitányotok fog vezetni benneteket, mint mindig, a győzelem felé, Mexikó dicsőségére. Örökre meg fogjátok őrizni a huszárok régi dicsőségét. Köszönöm, hogy hűek maradtatok hozzám”²⁸.

1867 februárjában Miksa úgy döntött, Querétaróba utazik a szinte csak mexikóiakból álló császári csapatokkal. Így akarta bizonyítani mexikói hazafiasságát; az osztrák csapatokat pedig Mexikóvárosban hagyta. Khevenhüller nagyon csalódottan fogadta a császári

²⁵ Hamann, Brigitte: *id. mű*, 147–148.

²⁶ Uo., 187.

²⁷ Uo., 190.

²⁸ Uo.

rendeletet, melynek értelmében mindössze félszázadnyi huszárt kellett küldenie Miksa kíséretébe.

„...kiválasztottam legjobb ötven huszáromat, akiket magyar másodszázadosom, Pawlowsky parancsnokságára bíztam, és útnak indultak”²⁹ – írja naplójában. Pawlowsky Ede 1834-ben született, lengyel eredetű családban. Magyarországon tiszt volt, majd Mexikóba, mint közkatona utazott, azonban itt is hamar tisztté léptették elő. A császár kíséretében érkezett Querétárhoz, ahol szemtanúja volt Miksa elfogásának és kivégzésének³⁰. Majd két évtizeddel a történések után adta ki visszaemlékezéseit, melyben általános képet ad a korabeli Mexikóról, rövid történeti bevezetést nyújt a mexikói császárságról, részletes leírást ad a querétarói eseményekről, majd Európába történő visszatéréséről. A különböző fejezetekben csak kevés alkalommal ír a magyar katonákról. Egyike ezeknek egy Herz József nevű őrzetőről szól. 1867. áprilisában egy vezető felhívást intézett a katonákhoz és Querétaro lakosaihoz, mely szerint az a bátor személy, aki megpróbál kijutni a városból, hogy információkat szerezzen a fővárosból³¹, 2000 peso jutalmat kap. Herz József vállalta el a veszélyes feladatot és 1867. április 15-én néhány fontos irattal, illetve a császár magánlevelével útnak indult Mexikóvárosba. Május 9-éig nem kaptak hírt az őrzetőről, amikor is sikerült visszatérnie Querétárhoz³². Visszatérése és hírei világossá tették, hogy Querétaro és az ott állomásozó csapatok sorsa megpecsételődött. José Luis Blasióhoz hasonlóan Pawlowsky is említést tesz Tüdős Józsefről, a magyar szakácsról. Pawlowsky szerint ő volt az, akinek Miksa, a kivégzése előtti pillanatokban, átnyújtotta zsebkendőjét és kalapját, kérve, hogy juttassa el őket édesanyjának, Zsófia főhercegnének³³.

Miksa kivégzésének helyszínén még egy magyar volt jelen, Szenger Ede, orvos. Szenger a II. császárság idején érkezett az országba, és évekig magánorvosként praktizált San Luis de Potosí városában. 1876-ban, a *Magyarország és a Nagyvilág* című újságban megjelentetett cikkéből megtudhatjuk, hogy részt vett Miksa császár holttestének boncolásában és bebalzsamozásában. A cikk első szavai szerint Miksa kivégzésén összesen négy külföldi volt jelen, két porosz diplomata, egy kereskedő és ő maga. Június 16-án este egy porosz követ kereste fel, aki tájékoztatta arról, hogy a katonai bíróság halálra ítélte Miksát. Annnyit tudtak elérni, hogy két nappal elhalasztották a kivégzést, ennyi idő alatt igyekeztek Miksa utolsó kívánságait teljesíteni, előkészíteni holttestének bebalzsamozását, hogy hazaszállíthassák Európába. Az orvos a felkérést elfogadta, egy 36 órás utazás után, június 18-án érkezett Querétárhoz, ahol meglátogatta a börtönben Miksát, és megtette a bebalzsamozáshoz szükséges előkészületeket. Szenger pontosan leírja Miksa és két tábornoka, Mejía és Miramón kivégzésének részleteit, illetve idézi a császár később elhíresült monda-

²⁹ Uo., 193.

³⁰ Nagy, Miklós Mihály: „Világlátó magyar katonák”, *Magyar szemle online*, Új folyam XIII., 3. szám, 2004. június, http://www.magyszemle.hu/szamok/2004/3/vilaglato_magyar.

³¹ Még márciusban, Márquez tábornokot küldték el a fővárosba, hogy erősítést szerezzen. A mexikói csapatoknak hosszú ideig semmi híruk nem volt a tábornokról, aki, a helyett, hogy Querétárhoz igyekezett volna vissza a felszabadító csapatokkal, Puebla felé vette az útját, elárulva így a császárt. Khevenhüller gróf a huszáraival Márquez csapataiban szolgált, mit sem tudva az árulásról és a császár rendelkezéseiről.

³² Pawlowszky, Ede: *id. mű*, 86–87., 126–127.

³³ Uo., 178.

tát: „Igaz ügyért fogok meghalni, Mexikó függetlenségéért és szabadságáért. Vérem ves-sen véget új hazám balsorsainak”³⁴. Szenger elbeszélése szerint a kivégzést követően ő maga takarta be egy lepellel a császár holttestét, melyet aztán a Capuchinos kolostorba vittek, ahol Szenger és két katonai orvos nekiláttak a bebalzsamozásnak. A procedúra be-fejezését, majd a holttest elszállítását már mexikóiaknak kellett elvégezniük. Az orvos, fel-adata végeztével visszatért San Luis de Potosí városába.

Az eddig említett naplók, visszaemlékezések tanult, művelt emberek tollából származ-tak, finom stílusban íródtak. Azonban voltak közkatonák is, akik naplóikban megörökítet-ték az események szálát. Ezek stílusa általában sokkal egyszerűbb, sokszor alig olvasható-ak, néhol alig érthetőek, máskor csak az események felsorolására szorítkoznak. Perényi Roland történész bukkant nemrégiben egy hasonló naplóra, mely 1864. november 17-től 1867. április 17-éig, a szerző hazaérkezéséig beszéli el a történéseket. A szóban forgó kato-náról igen keveset tudni: Lukáts Gyula, egy egri asztalos, aki alig töltötte be a 21. életévét, amikor Mexikóba indult. A szöveg az események felsorolására szorítkozik, nehezen be-azonosítható nevekkal. Hajója 1865. január 16-án érkezett Veracruz kikötőjébe, csapatai-nak hadiszállása Pueblában volt, innen indultak több csatába az ország középső részeibe. Ellentétben Khevenhüllerrel, Pawlowskyval vagy Szengerrel, Lukáts azon csapatok tagja volt, akik hazautaztak az osztrák-magyar légió feloszlata után. 1867. február 21-én in-dultak haza, és mintegy két hónapnyi utazás után a fiatal katona hazaérkezett Pestre, majd Egerbe. Hazaindulásukról így számolt be: „...és ki adták 15ikén parancsban hogy rövid idő mulva haza fogunk menni és ki akar itt maradni és ki akar haza menni és egy-szer csak jön röktöni parancs Deczember 20ikán éjjel, hogy el kell az ellenség eleiben menni Tlaxkálában és el is mentünk 2 mars és ott egy napi szün idő és másnap újra vissza egy marsra Cshulalában [Cholula]és ott várakoztunk egészen 6ik Januárig és 6ikán éjjel le mentünk Pueblában és fele része fegyvert le adták és 11ikén Januárban el masiroztunk haza felé Orizávában 6 mars és onnét más nap tovább ismét egy kis mező városban Amatlánban [Amatlán de los Reyes] 17ik Januárban oda értünk és egészen egy holnapig ott várakoztunk az az Február 18ikáig és 18ikán el masiroztunk Veracru-zban de gyalog csak 2 mars volt az első Portere és a másik Pasa de mátyó és 20ikán be ültünk a gözösben és még akkor délben Veracruzbán értünk a tengerhez és 1867ik Feb-ruárban 21 Csütörtökön reggel 6 orakkor be szálltunk a Hajoban és 3 orakkor szerencsé-sen el indultunk”³⁵.

Befejezésként

Ahogy láthattuk, az osztrák–magyar csapatok nagy része hazaindult az 1866. decemberi feloszlatusuk után. Mások a császárság végéig maradtak, vagy akár tovább is: letelepedtek és csak évekkel később tértek vissza Ausztriába vagy Magyarországra. Így tett Szenger Ede is, aki mintegy tíz évet töltött Mexikóban, és csak hazatérte után (1876) jelentette meg említett cikkét az eseményekről. Pawlowsky Edét a Guadalupe-i Miasszonyunk Császári Érdemrend Lovagkeresztjével tüntették ki, illetve egy katonai arany érdemrendet kapott a harcokban tanúsított vitézségéért. Querétaro eleste után kétévnyi börtönre ítélték Guana-

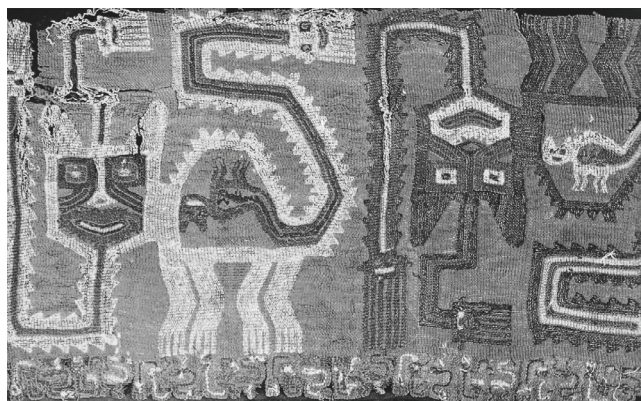
³⁴ Szenger, Ede: *id. mű.*

³⁵ Perényi, Roland: *id. mű.*

juatóban, azonban hat hónap után számos társával együtt amnesztiát kapott és hazatérhetett Magyarországra, ahol, 1869-ben magyar királyi honvéd huszár főhadnaggyá nevezték ki, majd három évvel később századossá lépett elő³⁶.

Karl Khevenhüller sok társához hasonlóan számos mexikói kitüntetést kapott, mint például bronz érdemrendet³⁷. A császárság bukása után fontos feladata volt: elő kellett készítenie a katonák hazajutását. Nagy szerencséje volt: élvezte Porfirio Díaz tábornok rokonszenvét és elismerését, aki segítette feladatában, sőt, felajánlotta azt is, működjenek együtt a későbbiekben. Khevenhüller visszautasította az ajánlatot, ennek ellenére Díaz szabad utat, sőt az útra ellátást biztosított számukra Veracruzig, ahol már várták őket az osztrák hajók³⁸. A két ellenfél, Díaz és Khevenhüller barátok lettek, melynek nagy szerepe volt később az Osztrák-Magyar Monarchia és Mexikó közötti diplomáciai kapcsolatok újrafelvételében is. A gróf (aki apja halála után örökölte a hercegi címet) volt az az osztrák személy, aki jelen volt a Miksa császár emlékének, állított kápolna felavatásán Querétáróban, 1901. április 11-én (a császárság évfordulóján). Az osztrák–mexikói kapcsolatokban végzett munkájáért Khevenhüller a Lipót Érdemrend nagykeresztjét kapta meg. Négy évvel később, 1905-ben hunyt el. *„Kívánsága az volt, hogy koporsójába mexikói kitüntetéssel és egy guadalupi gyertyával helyezték. Koporsóján egyetlen koszorú lehetett: a régi ellenség, és sok évtizedes barát, Porfirio Díazé. A koszorút mexikói színű szalag díszítette és rajta a következő felirat állt:*

Porfirio Díaz tábornoktól, Mexikó elnökétől, szeretett barátjának, Khevenhüller hercegének”³⁹.

NAZCA SZÖTTES (ANDOKI CIVILIZÁCIÓ)

³⁶ Szinnyei, József: *Magyar írok élete és munkái*, 1890-es évek, <http://vmek.niif.hu/03600/03630/html/p/p19356.htm>.

³⁷ Jewison, Glenn – Steiner, Jörg C.: *Austro-Hungarian Land Forces 1848–1919*, <http://www.austro-hungarian-army.co.uk/mexican/mxmedals.htm>.

³⁸ Hamann, Brigitte: *id. mű*, 213–214.

³⁹ Uo., 96.